

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Αν ξεκινήσουμε από την εκπαίδευση που παρέχεται σήμερα, η έρευνά μας θα βρεθεί αντιμέτωπη με μεγάλη σύγχυση και δεν είναι καθόλου φανερό αν (η παιδεία) οφείλει να επιδιώκει αυτά που είναι χρήσιμα για τη ζωή ή αυτά που οδηγούν στην αρετή ή αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση (γιατί όλες αυτές οι απόψεις έχουν βρει κάποιους υποστηρικτές)· και σχετικά με αυτά που οδηγούν στην αρετή δεν υπάρχει καμιά απολύτως συμφωνία (εξάλλου καταρχήν όλοι δεν έχουν την ίδια ιδέα για την αρετή που τιμούν· επομένως, είναι φυσικό να υποστηρίζουν διαφορετικές γνώμες και ως προς την άσκησή της). Ότι (οι νέοι) πρέπει να διδάσκονται από τα χρήσιμα τα πιο απαραίτητα είναι λοιπόν φανερό· όμως είναι φανερό ότι όχι όλα, δεδομένου ότι οι ασχολίες διακρίνονται σε αυτές που ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και σε αυτές που δεν ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και ότι από τα χρήσιμα πράγματα πρέπει να μαθαίνουν όσα δεν θα κάνουν αυτόν που τα μαθαίνει βάνουσο. Και πρέπει να θεωρούμε ότι είναι βάνουση αυτή η ασχολία και αυτή η τέχνη και η μάθηση, που κάνει το σώμα ή το μυαλό των ελεύθερων ανθρώπων ακατάλληλο για την άσκηση και τα έργα της αρετής.

B. 1.

Με τη φράση «έμποδὼν παιδείας» ο Αριστοτέλης εννοεί την παιδεία με την οποία είμαστε καθημερινά σε επαφή, την παιδεία που ισχύει στην κοινωνία μας. Σε ένα παρακάτω χωρίο των *Πολιτικών* (*Πολιτικά* 1337 b 23) αναφέρει τι αποτελούσε συνήθως την παιδεία του καιρού του. Τα μαθήματα, λοιπόν, που διδάσκονταν εκείνη την εποχή, τα διακρίνει σε τέσσερεις κλάδους και ήταν:

α) ανάγνωση και γραφή, αντικείμενα τα οποία θεωρούνταν χρήσιμα για τη ζωή («χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»),

β) γυμναστική, η οποία συντελούσε στην καλλιέργεια της ανδρείας,

γ) μουσική, η οποία θεωρούνταν και χρήσιμη για τη ζωή και ασκούσε ηθική επίδραση στον άνθρωπο,

δ) μερικές φορές σχέδιο και ζωγραφική, δεξιότητες που θεωρούνταν κι αυτές χρήσιμες για τη ζωή.

Η **αριθμητική** δεν αναφέρεται, επειδή ίσως στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο. Κατά τον Παναγή Γ. Λεκατσά

με τον όρο «γράμματα» που αναφέρεται στο κείμενο εννοείται όχι μόνον ανάγνωση, γραφή, αλλά και στοιχεία γραμματικής και μαθηματικά.

B2. Ο Αριστοτέλης ακολουθεί τη μέση οδό στο θέμα της παιδείας και υποστηρίζει ότι οι νέοι πρέπει ασφαλώς να μαθαίνουν γνώσεις χρήσιμες για τη ζωή, όπως η ανάγνωση, η γραφή, η αριθμητική και το σχέδιο, αλλά από αυτές όχι όλες, παρά μόνο τις **αναγκαίες**. Κι από τις αναγκαίες, όμως, πρέπει να μαθαίνουν **όσες ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους** και όχι τις ευτελείς που ασκούν οι δούλοι, οι οποίες αδρανοποιούν το σώμα και τον νου του ανθρώπου, τον καθιστούν αγροίκο, άξεστο («βάνανυσον») και τον απομακρύνουν από την κατάκτηση της αρετής. Δεν αρμόζει στους ελεύθερους ανθρώπους να αναζητούν σε κάθε γνώση τη χρησιμότητα, γιατί αυτή μπορεί να τους οδηγήσει στη μονομέρεια.

Οι χρήσιμες γνώσεις είναι απαραίτητες, αλλά δεν πρέπει να αποτελούν αυτοσκοπό. Ο χαρακτήρας της παιδείας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να είναι κυρίως ηθοπλαστικός και να στοχεύει τόσο στη διαμόρφωση του σώματος όσο και του πνεύματος του ελεύθερου ανθρώπου.

Ειδικότερα ο Αριστοτέλης δίνει τα όρια ανάμεσα στη γνώση που προάγει συνολικά τον άνθρωπο και σε εκείνη που τον «υποδουλώνει» από μία άποψη. Φαίνεται ότι δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, αναγκαία, επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως τη μονοδιαστατικότητα της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά / επαγγελματικά προσανατολισμένης. Προβάλλει ένα πρότυπο γνώσης που συνθέτει τη χρησιμότητα, την αναγκαιότητα, την επιστημονική αλήθεια με κυρίαρχο τον ηθοπλαστικό προσανατολισμό. Στο παιδευτικό πρόγραμμα του Αριστοτέλη έχει θέση και το χρήσιμο και η ελεύθερη απασχόληση και η επιστημοσύνη, αποκλείεται όμως ό,τι θα έθιζε τον νέο στην ευτέλεια και την ποταπότητα «**βάνανυσον έργον**» (< βάνανυσος από το βάννος < αὔω: η λέξη σήμαινε τον τεχνίτη, τον σιδηρουργό, που έμενε μόνιμα στην πόλη και εργαζόταν εκεί. Οι τεχνίτες ήταν απαραίτητοι και πολύτιμοι για την πολιτεία, αλλά οι νομαδικοί και φιλοπόλεμοι λαοί τους περιφρονούσαν. Οι βάνανυσοι ή το βάνανυσον αναφέρονται στην τάξη των εργατών που ασκούν μηχανική και ταπεινή τέχνη). Τα έργα που δεν ταιριάζουν στους ελεύθερους

ανθρώπους είναι αυτά που καθιστούν τον άνθρωπο που τα επιτελεί βάνανσο, δηλαδή ανίκανο να κατακτήσει την αρετή και να πράξει σύμφωνα με αυτή. Έτσι η επαγγελματική εκπαίδευση συνδέεται με τους «βαναύσους», δηλαδή με τους ανθρώπους που διαθέτουν τη γνώση και την κατασκευαστική τους ικανότητα στην υπηρεσία των άλλων με αμοιβή, αλλά αυτό είναι στοιχείο δουλικότητας. Φαίνεται ότι ο Αριστοτέλης διακρίνει τη γνώση από την κοινωνική λειτουργία της, από την άποψη ότι η γνώση που οδηγεί σε επαγγελματική εξειδίκευση στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν αναιρεί τον αλλοτριωτικό χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας, γιατί ο άνθρωπος «εμπορευματοποιεί» την επαγγελματική γνώση του, δηλαδή ένα ποιοτικό γνώρισμα της ύπαρξής του, και το υποτάσσει στη βούληση του άλλου. Αυτό δεν μπορεί όμως να είναι έργο παιδείας που ταιριάζει σε πολίτη, δηλαδή σε άνθρωπο ελεύθερο και αγαθό που υπηρετεί συνειδητά την πόλη.

B3. Οι αρχαίοι Έλληνες αναγνώριζαν ότι ο νόμος είναι ανώτερος από τη βούληση ενός βασιλιά ή ενός τυράννου. Αυτό φαίνεται καθαρά στη γνωστή διήγηση του Ηροδότου (7,104) για την απάντηση που έδωσε ο Δημάρατος, εξόριστος βασιλιάς της Σπάρτης, στον Ξέρξη, που του είχε προσφέρει άσυλο. Εκεί ο νόμος φαίνεται ότι καθορίζει τη συμπεριφορά των στρατιωτών, οδηγώντας τους στην ανάπτυξη ελεύθερου ήθους. Σαν δείγμα έκφρασης αθηναϊκής υπερηφάνειας για τον νόμο, μπορεί κανείς να παραθέσει τα λόγια του Θησέα στον Ευριπίδη (*Ίκέτιδες*, 429 κ.ε.) όπου ο ήρωας αναφέρει ότι, όταν ισχύουν οι γραπτοί νόμοι, η δικαιοσύνη απονέμεται αμερόληπτα στους φτωχούς και τους πλούσιους, και ο αδύνατος νικά τον ισχυρό αν έχει το δίκιο με το μέρος του. Παρόμοιο εγκώμιο πλέκει για τον νόμο στον «Επιτάφιο» ο Θουκυδίδης (II 37), όπου βλέπουμε ότι η δημοκρατία συσχετίζεται με το κύρος των νόμων. Και ο Λυσίας στους λόγους του και ο Ισοκράτης στον «Πανηγυρικό» (18-19) αναφέρεται στον σεβασμό των αρχαίων Αθηναίων στους νόμους. Κατά τον Πίνδαρο, τον ποιητή που ύμνησε τους νικητές στους μεγάλους πανελλήνιους αθλητικούς αγώνες (το πρώτο μισό του 5ου π.Χ. αιώνα), ο νόμος ήταν «ό πάντων βασιλεύς». Διατυπώσεις όπως αυτές ήθελαν βέβαια να πουν ότι η δημοκρατία είναι πιο δυνατή εκεί όπου οι πολίτες φοβούνται τον νόμο σαν «αφέντη τους και βασιλιά τους».

Η σημασία πάντως της διερεύνησης την έννοιας του νόμου για την αρχαιοελληνική σκέψη και ζωή φαίνεται καθαρά από τη θέση που είχε στην φιλοσοφική διαμάχη που αναπτύχθηκε κατά τον 4ο και 5ο αιώνα π.Χ. Οι όροι «Νόμος-Φύση» έγιναν λέξεις-κλειδιά για την αρχαιοελληνική φιλοσοφία και η εξέταση της αντίθεσης αυτής, γέννησε γόνιμες φιλοσοφικές αντιπαραθέσεις για την ηθική και την πολιτική ζωή. Ο σοφιστής Ιππίας, που φιλοσοφικά ανήκε στο ρεύμα των υποστηρικτών της φύσης, στον διάλογο «Πρωταγόρας» του Πλάτωνα επαινεί τη φύση, γιατί καταρρίπτει τους φραγμούς με τους οποίους ο νόμος έχει χωρίσει τον έναν άνθρωπο από τον άλλον, και αλλού καταλήγει στη διατύπωση ότι ο νόμος (το θετό δίκαιο, όχι οι άγραφοι νόμοι) είναι «τύραννος τῶν ἀνθρώπων».

Τα ψηφίσματα ήταν αποφάσεις που λαμβάνονταν στην Εκκλησία του Δήμου έπειτα από προτάσεις. Ωστόσο, έρχονταν στιγμές που η Εκκλησία υιοθετούσε διαδοχικά τμήματα εισηγήσεων από διαφορετικά προγράμματα που είχαν υποβληθεί από εισηγητές, επομένως τα ψηφίσματα ήταν αντιφατικά. Σε αντίθεση με τον νόμο, που είχε καθολική και μόνιμη ισχύ, το ψήφισμα είχε χαρακτήρα περιστασιακό και επομένως διατηρούσε την ισχύ του μόνο ως τη στιγμή που ένα άλλο ψήφισμα, αποτέλεσμα νέων περιστάσεων, ερχόταν να το αντικαταστήσει. Όχι σπάνια τα ψηφίσματα ήταν αντίθετα με τους νόμους της πόλης και είχαν τη δύναμη ακόμα και να εκτοπίζουν συντακτικούς θεσμούς. Σε αυτές τις περιπτώσεις η Εκκλησία του Δήμου λειτουργούσε ως μονάρχης που δεν υπόκειται σε κανένα νομικό περιορισμό και σε περίπτωση οποιασδήποτε αυθαιρεσίας η δικαιολογία που προβαλλόταν ήταν ότι τα ψηφίσματα αυτά ήταν αποφάσεις της λαϊκής πλειοψηφίας. Εγκεκριμένα ψηφίσματα, βέβαια, μπορούσαν να προσβληθούν στα δικαστήρια και με χρονοβόρες διαδικασίες να απορριφθούν απ' αυτά, εφόσον η διαδικασία που προηγήθηκε δεν ήταν σύμφωνη με τους νόμους. Έτσι, πολύ συχνά μάλιστα, ένα ψήφισμα ήταν δυνατόν να αναιρεθεί από ένα άλλο, με συνέπεια να δημιουργείται στους πολίτες σύγχυση, αβεβαιότητα και ανασφάλεια.

(μονάδες 10)

B4. βλ. σχολικό βιβλίο σελ. 164-165 « Στην πραγματικότητα θα παρακολουθήσουμε ... έξω από την πόλη.

(μονάδες 10)

B5. α) περιττά – τείνοντα – τέχνην – λανθάνειν – διηρημένων : να

β) ἄδηλον - ἀδιαιρέτων – ἀπαιδευσία – ἥρεμος (ἀτάραχος) – οὐδένες (μηδένες)

Γ1.

Κι εγώ αφού τον άκουσα τα έχασα και καθώς τον κοιτούσα με κυρίευε φόβος, και νομίζω πως αν δεν τον είχα δει πρώτος εγώ, παρά με είχε δει εκείνος, θα μού 'χε κοπεί η μιλιά. Τώρα όμως, όταν άρχισε να εξαγριώνεται από τη συζήτηση, έπεσε το δικό μου βλέμμα πρώτο επάνω του κι έτσι μπόρεσα να του απαντήσω, και σχεδόν τρέμοντας του είπα: Θρασύμαχε, μη γίνεσαι τόσο σκληρός μαζί μας· αν κάναμε κάποιο λάθος καθώς εξετάζαμε, εγώ και αυτός εδώ, τα επιχειρήματα, βεβαιότατα αυτό έγινε χωρίς να το θέλουμε. Μη φανταστείς λοιπόν πως αν ψάχναμε για χρυσάφι δεν θα ήταν ποτέ δυνατόν να υποχωρούμε —κατά τη διάρκεια της αναζήτησης— με τη θέλησή μας ο ένας στον άλλο και να ματαιώνουμε έτσι την ανεύρεση, ενώ αν ψάχνουμε για τη δικαιοσύνη, ένα πράγμα πολυτιμότερο κι από μπόλικο χρυσάφι, υποχωρούμε τόσο ανόητα ο ένας στον άλλο και δεν προσπαθούμε όσο γίνεται περισσότερο να ανακαλυφθεί αυτό.

Γ2.

σκέψει : σκέψεσι(ν)

ἄκοντες: ἄκον

ᾔδε: ταῖσδε

χαλεπός: χαλεπωτέρα

μάλιστα: μάλα

ἐξεπλάγην: ἐκπλάγηθι

ἀμαρτάνομεν: ἀμαρτεῖν

διαφθείρειν: διαφθερεῖν

φανῆναι: φανέντος

Γ3.α)

ἐμέ: αντικείμενο του ρήματος ἐωράκη και β'όρος σύγκρισης από το πρότερος

ἀποκρίνασθαι: τελικό απαρέμφατο ως αντικείμενο της περίφρασης οἷος τ' ἐγένομην, ταυτοπροσωπία

ἄκοντες: επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου

διαφθείρειν: ειδικό απαρέμφατο ως αντικείμενο του ρήματος οἷου, ετεροπροσωπία (υποκείμενο παρεμφάτου το εννοούμενο ἡμᾶς)

ζητοῦντας: υποθετική μετοχή συνημμένη στο εννοούμενο ἡμᾶς

πρᾶγμα: παράθεση στο δικαιοσύνην

Γ3.β) Κελεύουσιν Θρασύμαχον μή χαλεπὸν σφίσιν εἶναι

Γ3.γ) **ΥΠΟΘΕΣΗ:** εἰ μή πρότερος ἐωράκη αὐτόν ἢ ἐκεῖνος ἐμέ

εἰ + οριστική ιστορικού χρόνου (ἐωράκη: υπερσυντέλικος)

ΑΠΟΔΟΣΗ: (δοκῶ) ἄφωνος ἄν γενέσθαι

ἡ ἀπόδοση βρίσκεται στο δυνητικό ειδικό απαρέμφατο ἄν γενέσθαι που ισοδυναμεί με δυνητική οριστική ιστορικού χρόνου = ἄν ἐγένομην

ἀρα ο πλάγιος υποθετικός λόγος δηλώνει το **μη πραγματικό**.